

УДК 159.923:378.011.3-052

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2025-3-3>

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗВО

Василькевич Ярослава Зіновіївна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: 0000-0002-5946-3005
Scopus Author ID: 57219291748

Рик Микола Сергійович,

кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії і соціальної антропології імені професора І.П. Стогнія
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: 0000-0002-6813-5628

Кікінезді Оксана Михайлівна,

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
ORCID ID: 0000-0002-9240-279X
Scopus Author ID: 57219294191

У статті подано теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження особливостей мотивації творчої активності студентів у системі професійної підготовки в умовах реформування вищої освіти. Проведено соціально-філософський і психолого-педагогічний аналіз проблеми розвитку творчої активності особистості. Отримано результати щодо мотиваційного профілю та структури провідних мотивів особистості. В ієрархії мотивів творчої активності студентів переважає внутрішня мотивація над зовнішньою. Найбільше значення у спонуканні до творчої активності мають прагнення до самоствердження і пізнавальна потреба. Прагнення до самоствердження (особливо у формі прагнення до досконалості) підвищується разом із ростом професійності креативної особистості. Результати дослідження показали, що провідною мотивацією творчості є особиста мотивація незалежного характеру (мотивація розвитку). Менш значущою для ефективної творчої активності виявилась зовнішня спрямована інструментальна мотивація, яка сприяє задоволенню таких потреб, як слава, успіх і матеріальні блага, які дозволяють творчим шляхом водночас самовиразитися і отримати визнання з боку інших, імпонувати іншим, самопрезентуватися. Розглянуто особливості розвитку мотивації творчої активності студентства як важливої інтегральної характеристики професіоналізму майбутніх фахівців в умовах професійного навчання. Зроблено висновки, що для підтримки внутрішньої мотивації, яка сприяє творчій активності, надзвичайно важливим є надання можливості вибору та самостійності, зменшення контролю, надання інформації, необхідної для ухвалення рішення та виконання завдання. Важливою умовою прояву внутрішньої мотивації є підтримка автономії, тобто прагнення суб'єкта діяльності почувати себе її ініціатором.

Ключові слова: креативність, мотивація творчої активності, внутрішня і зовнішня мотивація, пізнавальна потреба, прагнення до самоствердження.

Vasylkevych Yaroslava, Ryk Mykola, Kikinezhdі Oksana. Peculiarities of motivation for students' creative activity in the system of vocational training at higher education institutions

The article presents a theoretical substantiation and empirical study of the peculiarities of motivation for students' creative activity within the system of vocational training under the conditions of higher education reform. A socio-philosophical and psychological-pedagogical analysis of the problem of the development of an individual's

creative activity is carried out. Results regarding the motivational profile and the structure of the leading motives for creativity were obtained. Within the hierarchy of creative activity motives among students, intrinsic motivation prevails over extrinsic motivation. The most significant motives for fostering creative activity are the striving for self-affirmation and cognitive need. The aspiration for self-affirmation (especially in the form of striving for excellence) increases with the growing professionalism of a creative personality. The research results showed that the leading motivation for creativity is personal motivation of an independent nature (development motivation). Externally directed instrumental motivation, which contributes to satisfying such needs as fame, success, and material benefits – allowing creative individuals to simultaneously express themselves and receive recognition from others, impress others, and self-present – proved less significant for effective creative activity. The article examines the peculiarities of the development of motivation for students' creative activity as an important integral characteristic of future specialists' professionalism in the context of vocational education. It is concluded that, to support intrinsic motivation, which promotes creative activity, it is extremely important to provide opportunities for choice and autonomy, reduce control, and provide the information necessary for decision-making and task completion. A key condition for the manifestation of intrinsic motivation is supporting autonomy, that is, the subject's desire to feel as the initiator of his or her activity.

Key words: *creativity, motivation for creative activity, intrinsic and extrinsic motivation, cognitive need, striving for self-affirmation.*

Вступ

У сучасних умовах реформування вищої освіти й оновлення навчальних програм питання підготовки майбутніх фахівців, здатних конкурувати на європейському та світовому ринку праці, набуває особливої важливості. Одним із центральних завдань інноваційної освіти нинішнього століття стає розкриття творчого потенціалу молодих людей у процесі професійного становлення, що виступає необхідною умовою створення сучасного освітнього середовища у вишах. На цьому шляху формується новий тип здобувача освіти – креативна, соціально зріла особистість, спроможна використати гуманістичні підходи для саморозвитку та творчого перетворення дійсності.

Проблеми креативності й інтелекту активно досліджуються науковцями у сфері гуманітарних інновацій, розробляються різноманітні стратегії та моделі розвитку особистості та суспільства загалом. Значна кількість робіт вітчизняних і закордонних фахівців з філософії та психології присвячена аналізу творчої активності й шляхів формування креативного потенціалу особистості. Так, український психолог О. Ткаченко акцентував на тому, що процес творчості охоплює як самовдосконалення, так і перетворення навколишнього світу – зміни у власній особистості можливі лише паралельно зі створенням нового в довкіллі [9, с. 175]. В. Роменець вбачав у творчості основу для продуктивного розвитку особистості, реалізованої через учинки [7, с. 7]. С. Максименко визначає креативність як ключову, природжену здатність людини до найвищих форм активної поведінки та мислення. Колектив, очолюваний цим ученим, запропонував новий підхід до взаємодії учасників освітнього процесу в межах генетичної парадигми психології, що, у свою чергу, дає змогу оптимізувати навчання і розвиток, стимулювати активну взаємодію всіх його учасників [8].

Окрім фундаментальних досліджень, з'являються і прикладні праці, присвячені психолого-педагогічним підходам розвитку саме творчого мислення та стимулювання креативності [6; 7; 12; 13; 17]. Пропонуються різноманітні методики й практичні посібники з формування навичок креативності, які допомагають здобувачам освіти ефективно вирішувати завдання в умовах нестабільності та долати професійні виклики застосуванням творчих стратегій [2; 3; 4; 5].

Сучасні освітні стандарти фокусуються передусім на розвитку вміння творчо й гнучко застосовувати знання та компетентності. Психологічні технології сприяють адаптації освітньої системи під індивідуальні особливості особистості, а також надають можливість розвивати мотиваційний складник молодої людини. Одним із важливих чинників творчої результативності є рівень мотивації – її брак часто перешкоджає розкриттю креативного потенціалу студентської молоді.

Мотивація до творчої діяльності – це багатокomпонентна система, в яку включаються фактори, що спонукають і спрямовують людину до створення нового, оригінального та суспільно значущого продукту. Існують численні моделі й теорії, покликані пояснити її структуру й динаміку (Т.М. Амебайл, Т. Любарт, К. Мушіру, С. Торджман, Ф. Зенасні, І. Пуфаль-Струзік та інші). Більшість фахівців-психологів наголошують на головній ролі внутрішньої мотивації як ключової умови творчої активності (Р. Стернберг, Т.М. Амебайл, Х. Гарднер, М. Чиксентміхаї та інші).

Мотивація креативної поведінки – динамічна й багаторівнева система, де кожна творча особистість має унікальний мотиваційний профіль із власною ієрархією потреб, цінностей і спонукань. Однією із суттєвих характеристик мотивації творчої активності є співвідношення внутрішньої і зовнішньої мотивації: перша пов'язана із задоволенням від творчої діяльності та прагненням до нового знання і самореалізації, друга – з орієнтацією на оцінювання зовні, отримання винагороди, схвалення тощо. Як підкреслює М. Чиксентміхаї, люди «запрограмовані на те, щоб отримувати задоволення і насолоду від творчості та відкриттів» [1, с. 317].

Оптимальним вважається такий варіант функціонування творчої мотивації, у якому переважає саме внутрішня мотивація, коли стимулом до творчості виступає власна зацікавленість, потреба в розвитку та реалізації власних можливостей. Якщо ж головну роль відіграють зовнішні стимули – як-от пошук визнання, похвали чи здобуття статусу – креативність значно знижується.

Мотиваційна сфера творчої активності включає цілісну систему цінностей, мотивів, прагнень, а також специфічні реакції на труднощі та невдачі. Для цього важливими є такі якості, як відкритість до нового, наполегливість, саморегуляція, упевненість у своїх силах і віра у власну ефективність. Важливу роль відіграють також уявлення про стратегії досягнень, причини успіху чи невдач, а також роль власних здібностей і зусиль.

Головною умовою прояву креативності визнається відсутність зовнішнього тиску. Самоактуалізація нерозривно пов'язана із творчістю, адже саме вона спонукає індивіда прагнути до особистісної реалізації потенціалу. Як зазначає Е.П. Торренс, головна нагорода для творчої людини – можливість вправляти свої креативні здібності [16, с. 120]. М. Чиксентміхаї так само підкреслював, що справжня креативна діяльність ведеться заради самого процесу, а не зовнішніх винагород [1, с. 311].

Окрім цього, серед ключових особистісних рис, що супроводжують креативність, дослідники виділяють схильність до гнучкості мислення, відкритість до нового досвіду, готовність до ризику, чутливість до проблем, пошук нестандартних шляхів і розвинене почуття гумору [15].

Дослідження вказують: для високої креативності важливі не стільки рівень інтелекту, скільки особлива комбінація якостей, до яких належать: допитливість, наполегливість, упевненість та розвиток метакогнітивних здібностей щодо стратегій планування, моніторингу й оцінювання результатів діяльності.

Натепер креативність розглядають як поєднання особистісних та інтелектуальних чинників. Дослідники відзначили, що креативні індивіди мають певний набір рис: вони вирізняються незалежністю, схильністю до нестандартного мислення, уникненням формальних обмежень, широким спектром інтересів, відкритістю до нових вражень, когнітивною і поведінковою гнучкістю, а також готовністю йти на ризик у розв'язанні складних завдань.

Т.М. Амебайл [11] у своїй компонентній моделі креативності виділила три ключові риси креативної людини: по-перше, це експертність у своїй сфері; по-друге, наявність когнітивних і особистісних якостей, які сприяють творчому мисленню; по-третє, перевагу внутрішньої мотивації, яка й виступає рушієм творчої діяльності.

Креативні особистості не лише глибоко зацікавлені своєю діяльністю та готові інтенсивно працювати впродовж тривалого часу, але й вирізняються відкритістю до нової інформа-

ції, незалежністю мислення, гнучкістю суджень, а також здатністю долати невизначеність і управляти фрустрацією [15].

Отже, мотивація творчості – це комплексна й динамічна система. Виділяють чотири основні аспекти, що мають значення для формування мотиваційної сфери креативної особистості й безпосередньо впливають на результати творчої діяльності: 1) внутрішні мотиви й цінності, які становлять підґрунтя творчої активності; 2) зовнішню мотивацію та специфіку її впливу (наприклад, вплив винагород на мотивацію та креативність); 3) особливості реалізації творчих цілей – цілеспрямованість, наполегливість і прагнення доводити справу до кінця; 4) рівень віри у власні можливості та впевненість у досягненні успіху, що визначає реакцію на труднощі.

Найбільш важливими в розвитку креативності є потреби у творчості, пізнавальна мотивація, а також прагнення до самоствердження, яке посилюється з підвищенням професіоналізму творчої особистості.

Отже, провідною рушійною силою творчої діяльності виступає внутрішня (автономна) мотивація розвитку, головним складником якої є потреба у творчості, пізнавальний мотив і прагнення до самоствердження через постійне вдосконалення своїх досягнень.

Менш значущими для ефективної творчої активності є інструментальна, захисна та соціальна мотивації. Інструментальна мотивація орієнтована на отримання матеріальних чи соціальних благ – визнання, славу, успіх, здобуття схвалення з боку інших. Захисна мотивація сприяє подоланню життєвих труднощів і стресу за допомогою творчого самовираження. Соціальна мотивація спрямована на одержувачів творчого продукту в суспільстві, передання їм власного бачення та емоцій через результати творчої праці.

Більшість креативних людей є полімотивованими. Водночас лише для небагатьох – особливо результативних – характерною є перевага саме незалежної особистої мотивації: їх менше цікавлять схвалення та визнання, вони орієнтовані на саморозвиток і удосконалення власної творчості.

Внутрішня мотивація є головним чинником, що дає змогу досягти справжньої креативності. Справді інноваційні продукти зазвичай створюють ті, хто отримує задоволення від процесу, а не зосереджений на нагородах чи зовнішній оцінці.

Матеріали та метод

В емпіричному дослідженні з метою вивчення особливостей мотивації творчої активності студентів у системі професійної підготовки в закладах вищої освіти використано анкету-опитувальник, що дозволило отримати результати щодо структури провідних мотивів творчої активності студентів. У дослідженні взяли участь студенти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка й Університету Григорія Сковороди в Переяславі в кількості 107 осіб.

Результати

Емпіричне дослідження, спрямоване на вивчення особливостей мотивації творчої діяльності студентської молоді, показало, що 55,9% чоловіків-студентів і 62% жінок вважають себе креативними; лише 22,6 та 18,2% відповідно не згодні із цим твердженням. 53,5% чоловіків і 62,9% жінок повідомили, що творчість допомагає їм відчувати себе потрібними, кращими, щасливими.

Отримані результати дозволили окреслити мотиваційний профіль творчої активності студентів (рис. 1).

Як видно із цього профілю, найсильніше виражені мотиви – це прагнення до самореалізації та пізнання, що належать до внутрішніх мотиваційних чинників. Зовнішні чинники (прагнення до слави й успіху, до визнання, самопрезентації) мають значно менший вплив.

Мотивація реалізувати власні інтереси й досягти самореалізації формує незалежну особистісну мотивацію, яка найбільше сприяє ефективній творчій активності. Її джерело – не

зовнішнє середовище, а особистість, що робить цю мотивацію автономною навіть за несприятливих умов. У її основі лежить потреба у творчості, прагнення до майстерності, зростання компетентності, а також сильна пізнавальна мотивація (цікавість, пошук нового), які спонукають людину до креативної діяльності. Позитивні емоції від творчості й постійна допитливість підтримують бажання реалізовувати й надалі творчі ідеї.

Інструментальна мотивація (прагнення досягти успіху, показати себе, отримати схвалення) має зовнішній вектор і є засобом досягнення матеріальних чи соціальних цілей через творчість. Така мотивація часто пов'язана зі змаганням і демонстрацією власних здобутків.

Опитування також показало, що 46% студентів вважають, що навчальний процес у закладі стимулює розвиток креативності, тоді як 31% дотримуються протилежного погляду (рис. 2).

Внутрішня мотивація виступає ключовим чинником досягнення креативних результатів. Як зазначає Т.М. Амебайл [10], існують основні зовнішні чинники, які негативно впливають

Рис. 1. Ієрархія мотивів творчої активності студентів

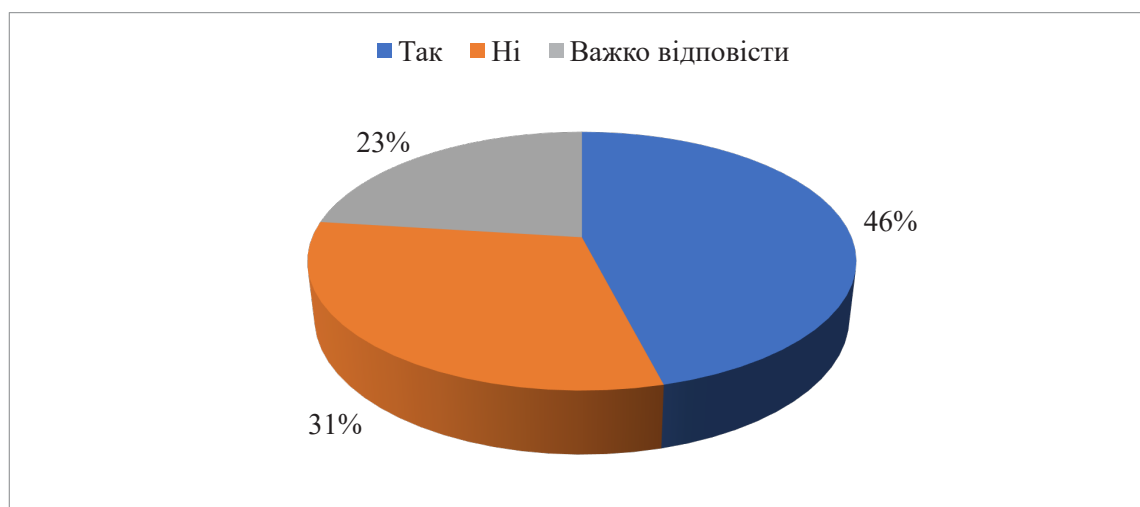

Рис. 2. Результати відповідей (у %) на питання: «Чи стимулює навчальний процес у вашому університеті до прояву креативності?»

на креативність, так звані «вбивці» творчості: 1) очікування оцінювання роботи – фокусування на подальшій експертизі виконаної діяльності; 2) робота під спостереженням – перебування під постійним контролем під час виконання завдань; 3) виконання завдань під обіцяну нагороду – орієнтація на конкретну зовнішню винагороду; 4) конкуренція – ситуації, у яких виникає суперництво з іншими; 5) обмеження у виборі шляхів виконання – відчуття рамок і обмежень щодо свободи дії; 6) перевага зовнішніх стимулів у мотивації діяльності.

Внутрішню мотивацію можуть послаблювати чинники, що підривають відчуття суб'єкта творчості як компетентної особистості, яка діє із власної ініціативи. До таких демотивуючих чинників відносять матеріальні й інші відчутні нагороди, наявність зовнішнього контролю, акцентування уваги на оцінках, нав'язування цілей, суворі дедлайни, а також постійне змагання. За таких обставин особа відчуває зовнішній тиск, а не самостійно обраний шлях, що знижує її відчуття свободи дій у творчому процесі. Водночас до втрати внутрішньої мотивації не призводять позитивні вербальні оцінки, схвалення, нагороди за справді достойні результати, а також визнання компетентності й досягнень особистості суб'єкта діяльності.

Іноді винагорода може сприйматися радше як контроль, аніж як заохочення чи підтримка, що зумовлює зниження внутрішньої мотивації і погіршення результатів творчої діяльності. Коли зовнішня винагорода сприймається як форма контролю, це змінює ставлення до діяльності: замість внутрішнього інтересу особа діє відповідно до зовнішніх вимог.

Щоб посилити творчий компонент навчального процесу, варто зменшувати кількість оцінних дій із боку педагогів, розширювати можливості вибору для студентів і зміцнювати у них відчуття автономії та ініціативності. Важливими є також підтримка самостійності й уникнення надмірного контролю або примусу з боку викладачів. Усі підходи, що сприяють розвитку самодетермінації, забезпечують підвищення внутрішньої мотивації шляхом надання можливості вільного вибору.

Висновки

Отже, результати проведених досліджень свідчать, що серед мотивів творчої активності студентів провідну роль відіграє внутрішня мотивація в порівнянні із зовнішньою. Основними детермінантами виявляються прагнення до самоствердження та пізнавальний інтерес. Потреба в самоствердженні, особливо у форматі прагнення до досконалості, зростає разом із професійним розвитком креативної особистості. Отже, основною детермінантою творчої діяльності виступає незалежна, особистісна мотивація до розвитку. Зовнішня, інструментальна мотивація відіграє другорядну роль, оскільки щодо неї на перший план виходить інтерес до суспільного визнання, матеріальних благ і самопрезентації.

Для збереження та розвитку внутрішньої мотивації, що стимулює творчий потенціал, важливо надавати суб'єктам право вибору, підтримувати автономію, забезпечувати доступ до необхідної для ухвалення рішень інформації та уникати надмірного контролю. Відчуття ініціативності й автономії в діяльності є визначальними умовами прояву внутрішньої мотивації.

Література:

1. Батлер-Бодон Т. «Креативність». М. Чиксентміхаї. *Психологія. 50 видатних книг. Ваш путівник найважливішими роботами про мозок, особистість і людську природу* / пер. з англ. Т. Микитюк. Київ : Форс Україна, 2024. С. 310–318.
2. Брабандер Л. де, Айні А. *Думай поза шаблонами: інноваційна парадигма креативності в бізнесі* / пер. з англ. Т. Семигіної. Київ : Форс України, 2017. 368 с.
3. Гріффітс К., Кості М. *Посібник із креативного мислення* / пер. з англ. У. Курганової. Харків : Ранок ; Фабула, 2020. 288 с.
4. Міхалко М. *21 спосіб мислити креативно* / пер. з англ. Т. Бойка. Харків : Книжковий клуб, 2019. 400 с.
5. Млодінов Л. *Гнучкість. Пластичне мислення в епоху змін* / пер. з англ. М. Гоцацюка. Київ : Вид. група «КМ-БУКС», 2019. 272 с.

6. Психологічне дослідження творчого потенціалу особистості : монографія / наук. кер. В. Моляко. Київ : Педагогічна думка, 2008. 208 с.
7. Роменець В. Психологія творчості. Київ : Либідь, 2001. 288 с.
8. Теорія і практика дослідження взаємодії суб'єктів освітнього простору в парадигмі генетичної психології : монографія / кол. авт. ; за науковою редакцією С. Максименка. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 225 с.
9. Ткаченко О. Принципи і категорії психології. Київ : Вища школа, 1979. 200 с.
10. Amabile T. M. Creativity killers. *Industry week*. 1995. January 23. P. 63–82.
11. Amabile T.M. The social psychology of creativity: A componential conceptualization. *Journal of personality and social psychology*. 1983. Vol. 45. P. 357–376.
12. De Bono E. De Bono's thinking course (revised & updated) by Edward de Bono. London : BBC Books, 2004. 338 p.
13. Lubart T., Mouchiroud C., Tordjman S., Zenasni F. Psychologie de la creativite. Paris : Armand Colin/VUEF, 2003.
14. Pufal-Struzik I. Kreatywność jako istotny składnik kompetencji studentów. *Edukacja Humanistyczna*. 2018. № 1. S. 87–97.
15. Sternberg R.J. Handbook of creativity. New York : Cambridge University Press, 1999.
16. Torrance E.P. Guiding creative talent. Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice Hall, 1962. P. 120.
17. Vasylykevych Ya., Kikinezhdi O. et al. Creativity as a Resource of Adaptation in a Politically and Economically Unstable Environment. *Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment*. 2020. Vol. 8. № 4. P. 710–718. <https://doi.org/10.6000/2292-2598.2020.08.04.14>

Отримано: 22.09.2025

Рекомендовано: 30.10.2025

Опубліковано: 03.12.2025